

Uvod u računarstvo

2. predavanje

Saša Singer

singer@math.hr

PMF – Matematički odjel, Zagreb

Sadržaj predavanja

- **Uvod u algoritme:**
 - pojam algoritma,
 - primjeri algoritama,
 - osnovna svojstva algoritma.
- **Principi izvršavanja algoritama** (rada računala):
 - instrukcije (naredbe) — operacije, podaci,
 - slaganje instrukcija — zapis i redoslijed izvršavanja,
 - promjena redoslijeda — uvjetne naredbe i petlje.
- **Uvod u građu i funkcioniranje računala:**
 - osnovni funkcionalni dijelovi — procesor, memorija.

Pojam algoritma

Što je algoritam? Grubo rečeno:

- **Algoritam** = metoda, postupak, pravilo za rješenje nekog problema ili dostizanje nekog cilja.

Ovo nije precizna definicija u matematičkom smislu, već samo opis preko drugih, sličnih pojmova, pri čemu je postupak najbliži.

- **Postupak** asocira na konačan niz koraka koje treba napraviti za rješenje nekog problema.
- **Metoda** se kao izraz često koristi u matematici, ali obično uključuje i tzv. beskonačne “postupke” — koji tek na limesu daju rješenje (mat. analiza, numer. mat.).

Pojam algoritma (nastavak)

Zašto je bitno znati što je algoritam?!

- **Osnovni cilj:** razvoj efikasnih i točnih algoritama.
- Intuitivno je jasno da efikasno znači brzo, a točno da je rješenje blizu “pravom” rješenju. Detaljnije — poslije.
- Postoji i precizna matematička definicija pojma algoritam, ali ona nije sasvim jednostavna – potrebna onima koji će se baviti svojstvima algoritama.
- Budući da je cilj kolegija naučiti koristiti algoritme za rješavanje raznih problema, dovoljno je umjesto definicije **opisati** osnovna **svojstva** algoritama.

Primjer algoritma 1

- Sva moderna tehnička pomagala imaju upute za **uporabu**, korištenje, rukovanje ... ili kako vam drago.
- Dakle, upravo mi je dojadilo slušanje zaštićenih glazbenih CD-ova na računalu, jer prvo se javi **odurni** “player”, a nakon toga počne glazba kodirana u MP3 formatu **nevjerojatne nekvalitete** od 56 KB u sekundi.
- **Prvo rješenje**: tehničko i nije za javno predavanje.
- **Drugo rješenje**: kupio sam **priglupu** glazbenu CD liniju (inače se može dogoditi sličan problem kao na računalu, recimo, takvi su CD-players za automobile).

Primjer algoritma 1 (nastavak)

- **I gdje je tu algoritam?** Što dolazi uz glazbenu liniju? **Upute** kako pospajati sve razne dijelove, kablove i ostalo u funkcionalno radeću stvar! Dakle, dotične su upute algoritam za postizanje cilja = kako iz hrpe dijelova sastaviti radeću glazbenu liniju.
- To može izgledati ovako:
 - Kabel **A** (slijedi sličica) treba izvaditi iz vrećice i utaknuti otraga u CD jedinicu u rupu **B** (vidi sličicu), pažljivo stisnuti konektore, zavinuti kabel, prisloniti ga na stražnju površinu CD-jedinice i na kraju ga (ipak) utaknuti u rupu **C** na pojačalu (nova sličica).
 - ... Sad se sličan postupak ponavlja jedno desetak puta! Za sat dva, možda linija i proradi!

Opis algoritma

- Općenito kako moraju izgledati upute i iz čega se sastoje? Ovako:
 1. korak
 2. korak
 - ⋮
 - zadnji korak
- Drugim riječima:

Algoritam se sastoji iz **niza koraka** i to, naravno **konačnog broja**, koje treba izvršiti da bi se postigao cilj, odnosno rješenje problema.
- Svaki pojedini korak algoritma je **instrukcija** ili **naredba** (može i akcija) koju treba napraviti (izvršiti).

Izgled instrukcije

- Svaka instrukcija ima sličan oblik i sastoji se iz 2 dijela:
 - što treba napraviti = operacija
 - nad čim to treba izvršiti = objekt nad kojim se obavlja operacija
- Primjer: izvadi kabel (sličica) iz vrećice.
- Isti oblik imaju i instrukcije na računalu:

- Primijetite da se **ista** instrukcija može obavljati nad **raznim** podacima.

Opis algoritma (nastavak)

- Algoritam bi trebao raditi nad “općenitim” podacima, tj. bitno je da se samo radi o istom **postupku**.
- Na primjer, puno je bolje napisati algoritam koji nalazi rješenja kvadratne jednadžbe

$$ax^2 + bx + c = 0$$

za proizvoljne $a, b, c \in \mathbb{R}$, $a \neq 0$ nego onaj koji nalazi rješenja jednadžbe

$$x^2 - 3x + 2 = 0.$$

Opis algoritma (nastavak)

- U slučaju već spomenute kvadratne jednadžbe, rješenja su dana formulom:

$$x_{1,2} = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a}.$$

- Primijetite da izračunata rješenja mogu biti **kompleksna**.
- Što su ovdje instrukcije?
- Napomene o točnosti (bolje rješenje — kasnije)!
- Rješivost jednadžbi višeg stupnja.

Svojstva algoritma

- Dakle, algoritam izvodi neke operacije nad nekim podacima u obliku niza koraka i daje neko rješenje.
- Gruba skica:

- Svojstva algoritma su:
 - ima (ili nema) ulazne podatke,
 - ima izlazne podatke,
 - završava u konačnom vremenu,
 - uvijek je nedvosmisleno definiran,
 - mora biti efikasan (završiti u razumnom vremenu).

Ulaz/izlaz

● Ulaz:

- Svaki algoritam ima 0 ili više, ali **konačno mnogo** ulaznih podataka.
- Njih moramo izabrati iz neke dozvoljene klase ulaznih objekata.
- Algoritmi s 0 ulaza nisu česti, ali ima ih. Opisuju fiksni postupak. Recimo: provjeri je li 327 prost broj ili riješi konkretnu kvadratnu jednadžbu.
- Ako algoritam ima više različitih objekata na ulazu, kažemo da je općenit, jer rješava cijelu klasu problema. Recimo: kvadratna jednadžba s općim a , b i c .

Ulaz/izlaz (nastavak)

Izlaz:

- Svaki algoritam **mora** imati bar jedan izlaz, jer inače nije ostavio trag svog izvršavanja.
- Ova prva dva svojstva pričaju o objektima na ulazu i izlazu, ali ništa ne kažu o tome **kako** se iz jednog dolazi do drugog.
- Ostala svojstva nešto govore o “crnoj kutiji” na ranijoj skici

Konačnost

● Konačnost:

- Svaki algoritam **mora** završiti u konačno mnogo koraka za **svaki** ulaz.
- U programu uvijek treba provjeriti je li ulaz **korektno** zadan. Na primjer, u kvadratnoj jednadžbi koeficijent a može biti 0. U tom slučaju jednadžba nije kvadratna, a u formuli za rješenje pojavit će se dijeljenje s 0!
- U praksi treba predvidjeti sva moguća korisna ograničenja i **ugraditi** ih u program. Na primjer program koji očitava temperaturu T vode u posudi trebao bi imati ograničenje da je $0 \leq T \leq 100$.

Definiranost i nedvosmislenost

- Kad projektiramo algoritam, **ne znamo** odmah na početku od kojih se koraka sastoji čitav postupak za rješenje problema.
- Obično sa problem rastavi na nekoliko većih cjelina, koje rješavamo pazeći na međuovisnost potproblema. Ako su cjeline velike, one se mogu rastavljati na manje dijelove ... Ovakva se metoda obično zove metoda postupnog profinjavanja (engl. stepwise refinement).
- Dokle treba postupno profinjavati? Ovisi o izvršitelju algoritma, tj. koje instrukcije on prepoznaje i koje može izvršavati.

Definiranost i nedvosmislenost (nastavak)

- **Definiranost i nedvosmislenost:**
 - Algoritam se sastoji od niza **osnovnih** (elementarnih, primitivnih) instrukcija i mora biti **jednoznačno** i **nedvosmisleno** definiran za izvršitelja algoritma.
 - **Primjer:** Ja volim tropetinsku ($3/5$ jabuka i $2/5$ tijesta) pitu od jabuka. Ako je moja “bolja polovica” kod kuće, onda će moja molba: “Napravi mi pitu od jabuka” biti uslišena. Za nju je pravljenje pite od jabuka **elementarna instrukcija**, (jer je ona dovoljno moćan izvršitelj). Dakle, za moj algoritam kako se dočepati pite to je elementarna instrukcija.

Definiranost i nedvosmislenost (nastavak)

- Naravno, postoji i lošije rješenje (po mene). Ako ona nije u blizini, a ja ipak želim pitu od jabuka, onda je instrukcija “ispeci pitu od jabuka” za mene **presložena**, pa moram zaviriti u kuharicu, gdje su dane jednostavne instrukcije (vidi prilog).
- Dakle, kad za rješavanje problema koristimo računalo, potrebno je znati što ono zna i može napraviti.
- Za zapisivanje algoritam postoje jezici ključno određeni snagom računala.

Efikasnost

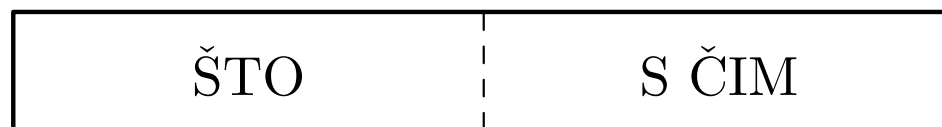
- **Efikasnost:**
 - Algoritam mora završiti u razumnom vremenu, što je bitno jači zahtjev od konačnosti.
 - Recimo 500 godina **nije** razumno vrijeme!
 - Ima li takvih algoritama? **Ima!**
 - Tzv. **NP–potpuni** problemi, za koje ne postoje **efikasni** algoritmi. Primjer: trgovački putnik.
- Napomena: postoje problemi za koje **ne postoji** algoritam za njihovo rješenje — tzv. algoritamski nerješivi problemi. (Primjer.)

Vrste instrukcija

- Uobičajeno instrukcije se pišu jedna ispod druge i izvršavaju se tim redom.
- Ipak postoje i instrukcije koje mijenjaju standardni redoslijed izvršavanja. One su **ključne** u programiranju. One su tipa: ako se dogodi “to i to”, onda otići na korak “taj i taj”.
- Postoje dvije vrste kontrola redoslijeda operacija:
 - **Uvjetne** = izbor jedne od mogućih alternativa.
 - **Petlje** = ponavljanje nekog bloka naredbi pod kontrolom uvjeta ili brojača.

Grada i funkcioniranje računala

- Što je računalo?
 - Računalo = stroj za izvršavanje algoritama.
- Prisjetimo se oblika instrukcija:

što = operacija s čim = podatak ili operand.

- Operacije koje računalo izvršava su osnovne strojne instrukcije.
- Podaci s kojima “zna” raditi su osnovni ili elementarni podaci.

Grđa i funkcioniranje računala (nastavak)

- **Želja:** imati računalo koje dozvoljava složene instrukcije na složenim podacima.
- **Problem:** čisto tehnološki kako to brzo realizirati. Zbog toga postoje ograničenja koja diktiraju opći izgled današnjih računala.
- Zašto matematičar uopće mora nešto znati o građi računala — zato da bi ih mogao efikasno koristiti, pisati **brze i točne** algoritme (ograničenja proizlaze iz fizičke građe).

Ulaz, izlaz, memorija

- Budući da algoritam ima ulaz i izlaz, mora to imati i računalo.
- **Ulazni dio:** čita podatke s nekog medija.
- **Izlazni dio:** mehanizam koji će na neki medij napisati podatke.
- Algoritam izvršava neke instrukcije nad podacima koje je učitao, tj. iz njih pravi nove podatke koje može više puta koristiti. Prema tome, računalo mora moći te podatke negdje spremiti — treba imati neku **memoriju** u koju može spremiti podatke i iz nje čitati.

Izvršni dio računala

- Potrebno imati i **izvršni dio** koji izvršava instrukcije nad podacima.
- **Dilema**: trebe li mi **poseban stroj** za svaki algoritam posebno ili je bolje imati **stroj opće namjene**?
- **Poseban stroj** izvršava samo jedan algoritam koji je **tvrd** ugrađen u arhitekturu stroja. Nije besmisleno imati takav stroj. Ako malo šire gledamo to nas asocira na upravljačke sklopove u ulazno–izlaznim jedinicama poput CD čitača ili “pržilice”.
- **Računalo opće namjene** je složenije jer s algoritmom mora postupati slično kao s podacima. Svaki algoritam mora **učitati, spremi, izvršiti**.

Izvršni dio računala (nastavak)

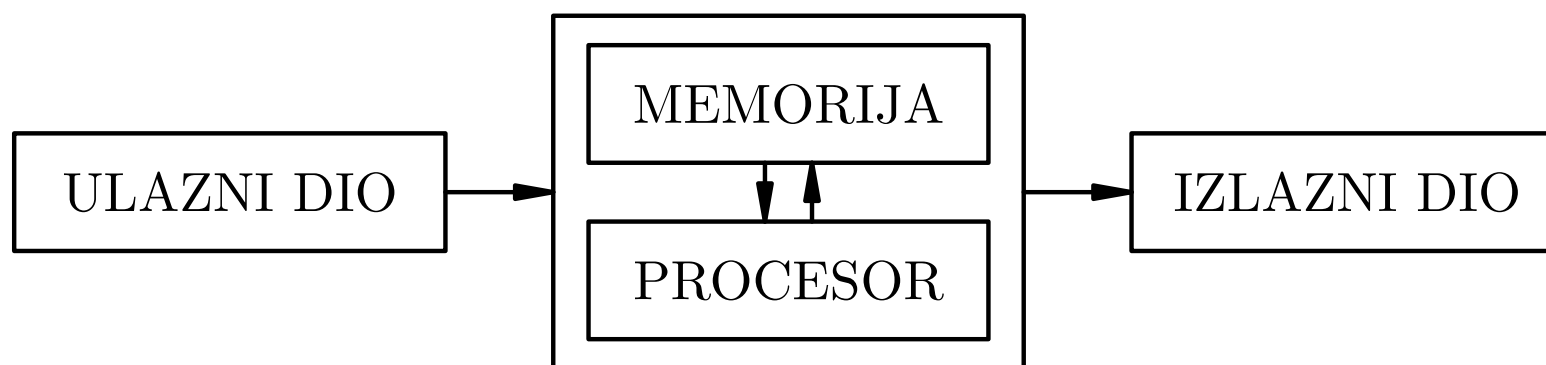
- Svako računalo opće namjene stalno izvršava jedan meta-algoritam (jer se stalno vrti – ne završava izvođenje dok ne ugasimo stroj). To je ono što obično zovemo **operativni sustav**.
- **Pitanje:** gdje se spremaju algoritmi, odnosno programi?
- Mogli bismo imati posebnu memoriju za programe, ali nema potrebe za tim, pa se programi spremaju u **istu** memoriju kao i podaci.
- Spremanje podataka i algoritama u istu memoriju ključna je stvar **von Neumannovog modela** računala.

von Neumannov model

- Ideja je nastala početkom četrdesetih godina prošlog stoljeća, a objavljena je tek nakon 2. svjetskog rata.
- Za vrijeme rata poslužila je kao podloga za gradnju prvih računala opće namjene, koja su računala balističke tablice (posebno za brodove) i jasno je da je bila strogo čuvana tajna.

Izvršni dio računala (nastavak)

- Sasvim općenito, ako izvršni dio računala zovemo standardnim imenom – **procesor**, onda shematski model računala izgleda ovako:

- Skraćena slika bitnog dijela računala:

